

Л. Т. БУДНІКОВА
(Ужгород)

ПРИЙМЕНИКОВІ КОНСТРУКЦІЇ У СЛОВАЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

УДК 811 [161.2 + 162.4]’367.633

Буднікова Л. Т. Прийменникові конструкції у словацькій та українській мовах; 10 сторінок; кількість бібліографічних джерел – 11; мова українська.

Анотація. У статті розглядаються прості первинні прийменники словацької мови, які пов’язуються з родовим та давальним відмінком, у зіставленні з українською мовою. Виділяються проблемні питання при вживанні прийменників в обох мовах.

Ключові слова: прийменник, відмінок, значення.

Прийменник – одна з вагомих частин мови, котра виражає залежність іменника, прикметника, числівника, займенника від інших слів у словосполученні та реченні. Прості первинні прийменники словацької та української мов є давніми і походять ще з праслов’янської мови, тому з одного боку вони є схожими за формою та вживанням. Однак, з другого боку, на сучасному рівні словацької та української мов є досить багато відмінностей при вживанні прийменників, оскільки один і той самий прийменник у різних мовах може виражати різні смислові відношення, що завдає труднощів при їх вивченні та засвоєнні. Багато мовознавців присвячували увагу прийменникові окремої мови, наприклад, прийменник словацької мови добре описав Я. Оравец [9], Е. Горак [6], Я. Кесселова [7], української мови – І. Вихованець [2], російської мови – В. Бондаренко [1]. У зіставному аспекті прийменниками словацької та польської мови займається М. Войтекова [10; 11], зіставленню словацького та українського прийменника присвячені розділи підручника «Словацька мова», авторами якого є С. М. Пахомова та Я. Джоганик [4].

Метою нашої статті є показати за принципом від «форми до змісту» подібності та відмінності вживання окремих первинних прийменників у словацькій та українській мовах з родовим відмінком (слов. *bez, do, od, z, za, podľa, u, okrem* (8 прийменників) [10, с. 18]; укр. *без, до, від (od), з (із, зі), за, в (у), крім (окрім), для, біля, між, ради, серед, замість, коло, проти* (15 прийменників) [2, с. 101] та давальним відмінком (слов. *k, proti*; укр. *к*). Оскільки такий спосіб може показати краще пояснення вживання та значення окремих прийменників в обох мовах, особливо при вивченні близької слов’янської мови як іноземної.

Розглянемо спочатку прості прийменники, які пов'язуються із родовим відмінком у словацькій мові, і зіставимо їх з подібними прийменниками в українській мові.

Прийменник **bez** у словацькій мові має значення «нестачі чогось, не наявності чогось» та пов'язується з назвами осіб, предметів та явищ у родовому відмінку. Наприклад, *zaobísť sa bez priateľov, ocitnúť sa bez strechy nad hlavou, zostať bez pomoci* [8, с. 80]. В українській мові прийменник **без** має схоже значення і також пов'язується тільки з родовим відмінком: *залишитися без друзів, зостатися без нічого, кінць без хвоста, щасливий без краю*.

Прийменник **do** у словацькій мові має декілька значень. Найбільш поширеним значенням є «напрямок всередину предмета, простору»: *nastúpiť do autobusu, naliat' do pohára, ísť do školy, do práce* [8, с. 81]. В українській мові у цьому значенні вживається прийменник **в** або **на** із знахідним відмінком: *сідти в (на) автобус, налити в склянку, йти на роботу*. В українській мові саме прийменник **в** вказує на спрямованість дії всередину предмета, простору, а **до** – на те, що дія відбувається в напрямку до нього і може не закінчуватися проникненням усередину. Наприклад, *Семирічний Іван вже ходить до школи; щодня о восьмій ранку він іде в школу*. Тому словацькі вирази *ísť do knižnice, do školy* необхідно перекладати *йти у бібліотеку, в школу*. Хоча, як зазначає І. Вихованець, прийменник **в** із знахідним відмінком і прийменник **до** із родовим відмінком можуть взаємозамінюватися: *zайти в хату – зайти до хати* [2, с. 111]. Але це правило не діє при пов'язуванні прийменника **до** з назвами осіб: *йти до лікаря*.

Окрім значення «напрямку всередину» прийменник **do** у словацькій мові має значення «місцевої межі»: *утыť sa do pása, vyzvliect' sa do polpása* [8, с. 81]. Подібне значення прийменник **до** має і в українській мові: *вмитися до пояса, роздягнутися до пояса*. Також схожі значення і «часової межі»: *spat' do obedu – спати до обіду*. Схожі також будуть значення міри: *premoknúť do nitky – промокнути до нитки*. Але уже відрізняється значення способу з наведенням результату. У словацькій мові у цьому значенні вживається прийменник **do**, в українській – прийменник **в** (**у**). Наприклад, *skrútiť sa do kľbka – скрутитися у клубок*.

Українському прийменнику **до**, що завжди сполучається з родовим відмінком, у деяких словосполученнях відповідає словацький прийменник **na**, який вимагає знахідного відмінку: *zвернутися до нього – obrátiť na sa naňho*. В українській мові прийменник **до** ще вказує на предмет зацікавлення чимось: *ласий до меду, швидкий до роботи, беручий до науки, привітається до знайомого*. У словацькій мові у цих випадках вживаються конструкції без прийменника або з прийменником **na**, **do**: *pochutnat' si na mede, šikovný do roboty, pozdraviť známeho*.

У словацькій мові основним значенням прийменника **od** є вираження просторового значення, наприклад, *od domu, od dvora*, вираження часового значення: *od pondelka, od Vianoc, od konca 50. rokov*, вираження причини: *spievať od radosti*, вираження походження: *zdediť od otca*. Також прийменником **od** у словацькій мові можна виразити і значення мети, у такому разі цей прийменник вживається із абстрактним іменником: *byť dobrý od smädu, užívať od prechladnutia* [8, с. 81]. У словацькій мові прийменник **od** вживається при порівнянні з прикметниками другого ступеня: *je odo mňa mladší*. В українській мові існує подібний прийменник **від** (**од**) його значення переважно співпадають із словацьким прийменником **od**, наприклад, просторове значення: *ходити від хати до хати*, значення причини: *плакати від радості*, значення походження: *отримати від діда*, при порівнянні: *старший від мене*. Однак в українській мові конструкції з **від** (**од**) часто змагаються з іншими конструкціями, наприклад, *повстати від якого часу і повстати з якого часу, від чого вмерти і з чого вмерти, взяти від кожного і взяти з кожного*, що не спостерігається у словацькій мові. Також при вираженні часового значення в українській мові найчастіше може вживатися прийменник **з**, а не **від**: *з кінця шістдесятих років* (зрідка *від кінця шістдесятих років*), *з кінця минулого століття*. У словацькій мові у цьому значенні може бути тільки прийменник **od**: *od konca 60. rokov*. На відміну від словацької мови, в українській мові значення причини частіше виражається прийменником **від**, наприклад, *померти від інфаркту*, а у словацькій у цьому випадку вживається прийменник **na** у знахідному відмінку: *zomrieť na infarkt*.

Наступним прийменником, який пов'язується з родовим відмінком у словацькій та українській мовах, є прийменник **z**. Основним значенням цього прийменника у словацькій мові є значення руху із середини назовні або зверху до низу: *vujst' z mesta, odísť z domu* [8, с. 81]. Подібне значення прийменник **z** має і в українській мові: *вийти з дому, зняти з дерева*. Також у словацькій мові прийменник **z** має значення часу: *film z roku 1986*, походження, матеріал: *cesto z múky*, засобу дії: *vystrelit' z pušky, napiť sa z fľaše* [8, с. 81]. Подібні значення прийменник **z** має і в українській мові: *зробити з дерева, з неї будуть люди*. В українській мові цей прийменник ще має значення зовнішнього вигляду людини, предмета, явища: *Жінка в нього була молода і з себе гарна* (Марко Вовчок) [5, с. 484]. І у словацькій, і в українській мовах прийменник **z** вокалізується залежно від позиції у реченні. У словацькій мові це варіант **zo**: *išiel zo školy*, в українській мові наявні аж три варіанти **із**, **зі**, **зо**. **Із** уживається між приголосними (переважно **з**, **с**, **ц**, **ч**, **ш**, **щ**): *взяв із шафи; приїхав із Сімферополя*. **Зі** вживається перед сполученням приголосних, серед яких є **з**, **с**, **ц**, **ч**, **ш**, **щ**: *зустрівся зі старостами груп, пізно прийшов зі школи*. **Зо** (фонетичний варіант **зі**) вживається з числівниками **два**, **три**: *разів зо два*.

Прийменник **za** у словацькій мові при поєднанні з родовим відмінком має значення вираження часових обставин та поєднується із абстрактними іменниками: *vstali za rána, lieta za noci, vysielali za vojny*. Інколи прийменник **za** може мати значення умови: *zmenšuje sa za tepla* [8, с. 82]. В українській мові конструкція із прийменником **за** вживається для вираження часових обставин, що супроводжують виконання дії: *За старого Хмеля, людей було жменя (прислів'я), за чорних днів, за темряви* [5, с. 485]. Також може вказувати на умову: *за всякої погоди, за певної умови*. Отже, прийменник **за** в обох мовах має однакове значення у родовому відмінку.

У словацькій мові ще з родовим відмінком може сполучатися прийменник **podľa**, який має значення вираження способу на основі згоди: *postupovať podľa návodu, kreslit podľa predlohy*, значення походження, який поєднується з конкретними або абстрактними іменниками у родовому відмінку: *podľa mňa, podľa matky patrí do rodu, spoznať podľa hlasu* [8, с. 82]. В українській мові цей прийменник немає відповідника і переважно перекладається прийменниками **за** або **згідно з**, які мають подібне значення і пов'язуються з рурдним відмінком, наприклад, *podľa potreby – за потребою*. Інколи може перекладатися прийменником **по**: *spoznať podľa hlasu – нізнати по голосу*.

Прийменник **u** у словацькій мові пов'язується з родовим відмінком і використовується при позначенні якогось простору, середовища, що пов'язується з особою або її посадою: *bol som u Palčíkov, u otca, u lekára, u suseda, u nás, u vás*. Прийменник **v (y)** з родовим відмінком, за свідченням І. Вихованця, є характерним для східнослов'янських мов, тому в українській мові цей прийменник виражає чотири значення: а) просторове значення: *у друга, у будинку, у нашому інституті*, б) значення приналежності: *у дівчини, у птахів, у мене*; в) аблативне значення, г) значення обмеження [2, с. 121]. В українській мові прийменник **у – в** вживається для того, щоб уникнути збігу приголосних, важких для вимови. У словацькій мові існує окремий прийменник **v**, який пов'язується із знахідним та місцевим відмінком, та може вокалізуватися: *vo firme*.

Прийменник **okrem** у словацькій мові сполучається з родовим відмінком і виражає значення міри виключення: *všetci prišli, okrem jedného študenta*. В українській мові прийменник **крім (окрім)** також пов'язується тільки з родовим відмінком перед іменником на означення досить відокремлених членів речення, подеколи виділених навіть комою: *іншого, крім тебе любити не буду*.

Українському прийменнику **для**, який пов'язується з родовим відмінком і має значення призначення та мети: *зробити для свого спокою, комісія для впорядкування українського правопису, пристрій для різання металу* [2, с. 135], у словацькій мові відповідає прийменник **pre**, який пов'язується тільки із знахідним відмінком і одним з його значень є значення призначення та

мети: *pre domácu spotrebu, vyrábáme pre vývoz* [9, с. 107]. Хоча у словацькій мові у цьому значенні з прийменником **pre** починає конкурувати прийменник **na**: *na vývoz* [9, с. 107]. В українській мові з прийменником **для** із значенням мети конкурує похідний прийменник **у справах**, який пов'язується з родовим відмінком: *комісія у справах дітей, комісія у справах неповнолітніх, комісія у справах молоді, комітет у справах молоді та юнацтва, комітет у справах національностей та релігій* і вживається зі словами *комісія, комітет* [2, с. 136]. Тому у словацькій мові у цих виразах вживається прийменник **pre**: *komisia pre mládež, komisia pre koordináciu spolupráce, komisia pre vzdelávanie, mládež, kultúru a výskum, výbor pre otázky zamestnanosti, výbor pre ľudské práva, výbor pre národnostné menšiny a etnické skupiny*.

З родовим відмінком в українській мові ще пов'язується прийменник **біля**, який виражає просторову близькість між предметами або відношення дії до предметів, і вступає в синонімічні зв'язки з прийменниками **коло** та **при**, який вживається з іншими відмінками: *біля вікна – коло вікна, зрубав біля кореня – зрубав при корені*. Хоча прийменник **при** виражає тіснішу суміжність предметів, ніж прийменники **біля – коло**. У словацькій мові значення просторової близькості між предметами виражає прийменник **pri**, який пов'язується тільки з місцевим відмінком: *pri rieke, pri okne*.

З давальним відмінком у словацькій мові пов'язуються тільки два первинні прийменники – **k**, **proti**. Прийменник **k** у словацькій мові має значення напрямку або положення близько до об'єкту: *íst' k dverám, íst' k lekárovi*. Інколи цей прийменник поєднується з абстрактними іменникам з часовим значенням: *dokončit' k 1. januáru* [8, с. 82]. В українській мові у цих значеннях вживається прийменник **до**, який пов'язується з родовим відмінком: *підійти до дверей, підійти до телефону, іти до лікаря, закінчити до 1 січня*. Однак в українській мові наявний прийменник **к (ік)**, який пов'язується з давальним відмінком, проте має архаїчне значення і трапляється тільки в кількох виразах: *к лихий годині, к бісу*.

Прийменник **proti (oproti)** також пов'язується з давальним відмінком і має значення напрямку до чогось, що знаходиться на протилежній стороні: *vykročit' proti nepriateľovi, pozerat' sa proti slnku* [8, с. 82]. В українській мові у цьому значенні вживається прийменник **проти**, але у родовому відмінку: *виступити проти ворога, дивитися проти сонця*. При вираженні значення мети прийменником **proti** виражається значення небажаної дії або стану: *liek proti chrípke, postríekat' proti hnilobe*. В українській мові при вираженні значення мети вживається прийменник **проти**, але у родовому відмінку: *подвійна дія проти жирного блиску* або прийменник **від**, але також у родовому відмінку: *ліки від грипу, ліки від головного болю*. У словацькій прийменник **proti** може виражати і допустове значення: *urobit' proti zákazu, odísť proti jeho vôli*.

В українській мові у цьому значенні вживається прийменник **проти** у родовому відмінку: *зробити проти волі*. В усталених виразах прийменник **proti** має часове значення: *pustiť sa proti noci*. В українській мові наявні подібні вирази, але з прийменником **проти** у родовому відмінку: *проти ночі*; *Люди вмовили матір не вертатися додому проти ночі*.

Можна констатувати, що в українській мові майже немає прийменників, які б пов'язувалися з давальним відмінком, хоча наявний єдиний прийменник **к**, який має архаїчне значення.

Отже, зіставний аналіз словацьких та українських прийменників з родовим та давальним відмінками показав, що словацькому прийменнику в українській мові і навпаки українському прийменнику в словацькій мові може відповідати: а) конструкція з іншим прийменником: *naliat' do pohára, íst' do školy, do práce – налити в склянку, їти у школу, на роботу, podľa potreby – за потребою*; б) безприйменниковий зворот: *privítat' sa do známeho – pozdravít' známeho*; в) конструкція з подібним прийменником, але в іншому відмінку: *vykročiť proti nepriateľovi, pozerat' sa proti slnku – виступити проти ворога, дивитися проти сонця*.

Тільки в трьох прийменниках **bez**, **za** і **okrem** співпадають усі значення в родовому відмінку і ці прийменники в обох мовах вживаються однаково. Окрім того, в українській мові первинних прийменників, які пов'язуються з родовим відмінком, удвічі більше. Хоча, як зазначає Н. Куш, точно поділити прийменники на первинні та вторинні неможливо, тому що їхні етимологічні і синхронічні характеристики не завжди збігаються. Так, деякі з них, зокрема, **крім**, **крізь**, **ради**, **завдяки** та інші деетимологізувалися, тобто в сучасній українській мові зникли слова, від яких вони утворилися, внаслідок чого стали сприйматися як непохідні. На думку окремих науковців, навіть власне непохідні прийменники типу **в**, **на**, з тощо утворилися від повнозначних слів. Тому, при поділі прийменників на первинні, тобто такі, які походять від самостійних слів, отримуємо їхнє кількісне співвідношення залежно від синхронічного або діахронічного підходу класифікації. Наприклад, синхронічно первинні прийменники типу **між**, **крізь** є діахронічно вторинними [3, с. 94]. Можливо тому у словацькій мові менша кількість первинних прийменників, які пов'язуються з родовим відмінком, ніж в українській мові.

Література:

1. Бондаренко В.А. Предлоги в современном русском языке. – М.: Учпедгиз, 1961. – 76 с.
2. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови. – К.: Наук. думка, 1980. – 285 с.
3. Куш Н. Прийменник: основні підходи вивчення, лексико-граматичні ознаки, перспективи дослідження/ Н. Куш // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Випуск 14. / Укл.: Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонУ, 2006. – С. 90-95.

4. Пахомова С., Джоганик Я. Словацька мова. – Ужгород: Видавництво «Графіка», 2008. – 472 с.
5. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. / за ред. І. К. Білодіда. – Київ: Видавництво «Наукова думка», 1969. – 583 с.
6. Horák E. Východiská pre konfrontáciu predložkového systému slovenčiny s inými jazykmi. // Studia Academica Slovaca. 18. Red. J. Mistrík. – Bratislava: Alfa, 1989. – S. 167–183.
7. Kesselová J. Funkčno-sémantické vlastnosti predložiek v spontánnej komunikácii detí. // Slovenská reč, 66, 2001, č. 4. – S. 204-217.
8. Ološtiak M., Ivanová M. Kapitoly z lexikológie (Lexikálna syntagmatika a viacсловné pomenovania). – Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2013. – 251 s.
9. Oravec J. Slovenské predložky v praxi. – Bratislava: Slovenské ped. nakl., 1968. – 232 s.
10. Vojteková M. Predložky v spisovnej slovenčine a poľštine. – Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2008. – 163 s.
11. Vojteková M. Zhody a rozdiely v predložkovom systéme ruštiny a ukrajinčiny (Na základe výskumu rusko-slovenského paralelného korpusu) // Jazyk – médiá – text: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, konanej dňa 5.11.2010 na pôde Lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočnickeho centra excelentnosti pri Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. – Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2012. – S. 389-399.

ПРЕДЛОЖНЫЕ КОНСТРУКЦИИ В СЛОВАЦКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Л.Т. Будникова

Аннотация

В статье рассматриваются простые первичные предлоги словацкого языка, которые сочетаются с родительным и дательным падежами, в сопоставлении с украинским языком. Выделяются проблемные вопросы при употреблении предлогов в обоих языках.

Ключевые слова: предлог, падеж, значение.

PREPOSITIONAL CONSTRUCTIONS IN THE SLOVAK AND UKRAINIAN LANGUAGES

L. T. Budnikova

Summary

Simple primary prepositions of Slovak language, which are associated with the genitive and dative, in comparison with Ukrainian language are presented in the paper. Problematic issues in the use of prepositions in both languages are singled out.

Key words: preposition, case, meaning.